

RAPORTURI SEMANTICO-PRAGMATICE ÎN TRADUCEREA LITERARĂ DIN LIMBA FRANCEZĂ ÎN ROMÂNĂ

Ludmila ZBANȚ

Universitatea de Stat din Moldova

În articol examinăm, în special, viziunile academicianului Nicolae Corlăteanu ce țin de funcționarea limbii în dimensiune istorică și socială. Aspectele respective au o repercusiune directă asupra unor probleme de traducere literară, analizate în diverse studii traductologice contemporane.

Cuvinte-cheie: echivalență, creativitate, cultură, realia, strategii de traducere, traducere literară, destinatari al traducerii.

SEMANTIC-PRAGMATIC RELATIONS IN LITERARY TRANSLATION FROM FRENCH INTO ROMANIAN

This article mainly deals with the academician Nicolae Corlăteanu's views relating to the function of language in the historical and social dimensions. These aspects have a direct repercussion on matters of the literary translation, analyzed in various contemporary translation studies.

Keywords: equivalence, creativity, culture, realia, translation strategies, literary translation, receptor of the translation.

Introducere

În cercetările moderne asupra traducerii este tot mai des abordată în detalii tematica referitoare la problemele și dificultățile de traducere și, respectiv, cu privire la strategiile puse la dispoziția traducătorului, care i-ar permite reducerea obstacolelor de orice gen, căci nu putem vorbi despre eliminarea totală a acestora, mai ales atunci când ne referim la traducerea literară.

Traductologia și istoria limbii operelor literare

În traductologie există numeroase analize care încadrează problemele traducerii în diferențele de ordin lingvistic ce apar între limbile incluse în proces (la nivel de lexic, sintaxă, stil). Această linie își are originea în primele scrieri moderne cu referire la traducere, care o abordează în mare parte din perspectivă lingvistică [1, 5]. O importanță deosebită în problematica dată îi revine Stilisticii comparate, elaborate de Vinay și Darbelnet [7], lucrare care a dominat mai mult de 25 de ani traductologia secolului XX, rămânând în continuare una de referință. Cercetările și concluziile teoretice ale lingviștilor canadieni se sprijină, în mare parte, pe exemple provenite din textele literare și din traducerile acestora.

În același context, constatăm că academicianul Corlăteanu oferă suficient spațiu în scrierile sale chestiunilor legate de studierea limbii operelor literare, a locului ce-i revine operei unui scriitor în complexul istoriei limbii literare [8, p.54]. Lingvistul insistă asupra necesității de a cunoaște și înțelege, întâi de toate, situația, condițiile istorice, inclusiv cele literare „în care s-a format și s-a dezvoltat creația literară a scriitorului dat” [8, p.55], căci, toate în ansamblu, explică alegerea temei unei creații literare, a stilului expunerii acesteia etc. Astfel, afirmațiile citate ale academicianului Corlăteanu pun în valoare importanța situației pragmatice în care este creată o anumită operă literară. Totodată, constatăm necesitatea de a ține cont de aceleași condiții atunci când este efectuată traducerea operei literare. Altfel spus, dimensiunea pragmatică este una decisivă atât pentru crearea operei literare, cât și pentru traducerea ei, afirmație valabilă pentru oricare versiune nouă a traducerii aceluiași text sursă.

Este clar că momentul creării unei opere literare este mai mult sau mai puțin decalat în timp de momentul traducerii acesteia, iar traducătorul se orientează, în fiecare caz, la un destinatari care este, de obicei, contemporanul său. Distanța în timp și în spațiu între original și traducere generează anumite dificultăți și probleme de traducere, condiționate de mai mulți factori. Printre aceștia este factorul asupra căruia stăruie N. Corlăteanu atunci când afirmă că „un artist al cuvântului influențează asupra cititorului nu atât prin felul cum desfășoară acțiunea, prin soarta eroilor săi. El înrăurește asupra cititorului, mai ales prin gândurile pe care le transmite, prin chipurile artistice pe care le creează” [8, p.55]. Traducătorul operei literare depune eforturi mari pentru a produce un text tradus cât mai fidel originalului, care ar putea provoca la destinatarii traducerii emoții și trăiri apropiate de cele simțite de destinatarii originalului. Totodată, el este conștient de faptul că trebuie să

facă față unor probleme de traducere generate de felul în care traducătorul însuși recepționează și înțelege textul literar sursă, ceea ce asigură calitatea traducerii acestuia. Traducătorul va căuta mijloace și căi mai reușite pentru a depăși diverse obstacole de ordin lingvistic, cultural, pragmatic, textual [6, p.80-81], căci, constată N.Corlăteanu, „scriitorul dispune de limba literară dintr-o anumită perioadă de dezvoltare a ei și o folosește în corespundere cu cerințele stilului său propriu” [8, p.56], fiind totodată un reprezentant al societății concrete într-o anumită perioadă istorică, iar traducerea unui text literar presupune, în mod obligatoriu, o adaptare semantico-pragmatică la realitatea socioculturală a destinatarilor noii creații, fără a afecta simțitor conținutul originalului.

Traducătorul, la fel ca lingvistul, este conștient de faptul că opera literară trebuie privită ca „o unitate indisolubilă dintre conținut și mijloacele de exprimare lingvistică a lui” [8, p.94]. Această unitate trebuie să fie păstrată cu maximă grijă în textul tradus, lucru greu de realizat în cazul prezenței în textul literar a elementelor socioculturale strâns legate de limba și cultura sursă, așa-numitele *realia*, ceea ce provoacă anumite ezitări din partea traducătorului în alegerea echivalențelor la nivel lexical, gramatical, stilistic, textual. Selectarea materialului de limbă pentru elaborarea traducerii pornește de la analiza valorii și semnificației cuvântului artistic luat aparte și în context, definite „prin motivele, care arată când, în ce loc (context) și, principalul, cu ce scop a utilizat acest element lingvistic” scriitorul concret [8, p.95], căci, potrivit spuselor lui Eugen Coșeriu, „cuvintele se schimbă continuu, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată același; am spune mai curând că un cuvânt, considerat în două momente succesive ale conținutului folosirii sale, nu este „ni tout à fait un autre, ni tout à fait le même”. În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja și ceva care n-a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociații” [2, p.196].

Dimensiunea pragmatică a traducerii operei literare (în baza scrierilor lui A.Makine)

Sarcina traducătorului este simplificată uneori grație efortului depus de scriitor, care încearcă să facă, într-un anumit fel, o adaptare a operei sale la un anumit nivel de așteptare din partea cititorului; adică, este vorba despre un fel de „traducere-adaptare” la nivelul competențelor culturale și enciclopedice ale potențialului cititor pe care o demonstrează autorul în momentul creării operei sale, acesta fiind, în particular, cazul lui Andrei Makine, scriitor de origine rusă, stabilit în Franța.

Makine scrie toate romanele în limba franceză, abordând totodată subiecte din istoria Rusiei sau a fostei URSS, mai puțin cunoscute de majoritatea publicului francez și francofon. Astfel, scriitorul este motivat să apeleze la procedee care ar facilita receptarea informației din romanele sale, adaptându-le la un anumit nivel conceptual al destinatarilor săi, mai ales că „limba operei literare nu este ca obiect în sine și pentru sine. Ea este privită ca exteriorizare și materializare a conținutului acestei opere” [8, p.95]. Viziunile academicianului Corlăteanu asupra condițiilor de producere și a funcționării limbii unei opere literare anticipează, într-un fel, abordările în traductologia contemporană despre importanța contextului istoric, inclusiv a situației de producere și de traducere a unui text literar. Să nu uităm de faptul că orice scriere artistică are un cititor, iar cel care nu va avea la îndemână originalul, ci o traducere a acestuia, este în căutarea unor repere care i-ar permite să urmărească mai ușor progresia textuală și informativă a operei literare.

Academicianul Corlăteanu susține, pe bună dreptate, că „nu există altă posibilitate de a lua cunoștință de întregul conținut al operei literare, decât cercetând cuvintele, construcțiile, precum și contextul operei în întregime” [8, p.95]. Însă, atunci când textul tradus este „contaminat” de diverse elemente, care provin din limba și cultura sursă (împrumuturi (inclusiv *realia*), figuri de stil, structuri gramaticale etc.), receptarea lui ca a unui întreg este parțial afectată. Anume din atare considerente traducătorul încearcă să ofere un produs cu suficientă transparență informativă. În acest scop, în textul tradus sunt incluse diverse completări sub formă de note de subsol sau explicații suplimentare inserate direct în text. De exemplu, în romanul „Une femme aimée”, scris în limba franceză, Andrei Makine recurge în textul originalului la explicații destinate unui cititor francofon, care nu ar putea sesiza niște nuanțe legate de semnificația transmisă de unele nume proprii. Pentru a transmite semnificația numelui propriu Zoubov, Makine inserează explicația necesară nemijlocit în textul romanului: *Catherine relit Les Lettres persanes. Miroir. Le favori s'appelle Zoubov, "dent", en russe.* (p.25)

Observăm că și în traducerea în limba română este folosit același procedeu: *Ecaterina recitește Scrisorile persane. Oglină. Favoritul se numește Zubov, adică „dinte”, în rusește.* (p.19)

Un alt exemplu extras din romanul analizat înglobează un joc de cuvinte, care pornește de la același nume propriu Zoubov, cu semnificația „dinte”:

«*J'ai une dent contre lui*», maugrée Potemkine qui alterne la guerre contre les Ottomans et les délices de son harem dont font partie ses propres cinq nièces. (p.25)

„*Am un dinte împotriva lui*”, mormăie Potemkin, care alternează războiul împotriva otomanilor cu delicia propriului harem din care fac parte cinci nepoate de-ale sale. (p.19)

În limba română, expresia „a avea un dinte împotriva cuiva” transmite ideea de a avea un motiv de nemulțumire, de supărare sau de dușmănie împotriva cuiva. Această expresie mai are un sinonim – „a fi la cuțite cu cineva”, a fi sau a ajunge dușman neîmpăcat (cu cineva), a se urî (cu cineva), dar traducătorul a optat pentru prima variantă, mai apropiată de original și care permite păstrarea jocului de cuvinte din textul sursă.

Romanul „Une femme aimée” cuprinde mai multe perioade istorice, însă, în linii mari, distingem trei: cea a Rusiei din timpurile Ecaterinei a II-a și alta, mult mai apropiată de realitatea modernă și contemporană, cea a URSS până la destrămarea ei, urmată de existența societății ruse din anii '90 ai sec. XX. Putem desprinde cu multă ușurință fiecare perioadă datorită unui șir de unități lexicale utilizate de autor în scopul caracterizării epocii și a personajelor care îi aparțin, confirmând astfel spusele lui N.Corlăteanu că „în marea majoritate a cazurilor scriitorul se supune cerințelor epocii [...] și numai în puține cazuri se abate de la normele stabilite” [8, p.97].

Propunem câteva exemple care conțin cuvinte marcate de un specific sociocultural vădit, ce aparțin perioadei aflării pe tronul Rusiei a Ecaterinei a II-a:

Un hobereau qui lit cette annonce: “Sont à vendre une briska neuve et une serve de vingt ans” ... (p.124)

Un boiernaș care citește un anunț: „De vânzare o brișcă nouă și o slujnică de douăzeci de ani” ... (p.95)

Dicționarul Larousse definește termenul *briska* în felul următor: „calèche de voyage très légère”, specificând originea rusă a acestui cuvânt. O precizare identică este propusă de DEX: „trăsurică ușoară, neacoperită, cu două roți, trasă de obicei de un singur cal; cabrioletă, șaretă. – Din rus. **Bricika**”.

Într-o serie de exemple apare explicit informația ce ține nemijlocit de imaginea Ecaterinei a II-a în istoria Rusiei:

L'air s'est imprégné de la senteur du “siècle catherinien”, comme disent les Russes. (p.24)

Aerul s-a impregnat cu izul „veacului ecaterinian” – așa cum zic rușii. (p.19)

Această realitate este clară datorită concretizării făcute de autorul romanului: *comme disent les Russes*, reluată cu multă precizie în versiunea în limba română – *așa cum zic rușii*. Astfel, devine înțeles că este vorba anume despre perioada în care a domnit Ecaterina cea Mare, personalitate foarte controversată, informație explicitată în următorul exemplu, unde se precizează că, din cauza numeroșilor amanți despre care istoria spune că i-a avut, ea este supranumită “*la Messaline russe*”, la fel ca *Mesalina* (numele propriu devenit proverbial), soția împăratului Claudiu, vestită pentru desfrânarea sa:

Celle que les historiens appellent “la Messaline russe”, et qui pour Oleg, redevient une enfant d'autrefois – une petite princesse allemande qui regardait la neige tomber sur la Baltique. (p.20)

Cea pe care istoricii o numesc „Messalina rusoaică” și care pentru Oleg redevine o copilă de altădată – o mica prințesă germană privind cum cade zăpada peste Marea Baltică. (p.16)

Un alt exemplu vehiculează o realitate a structurii administrative a Rusiei din timpurile Ecaterinei a II-a, expresie care, în textul în limba franceză a romanului, apare cu sens echivoc:

Prince, j'espère que vous venez pour m'annoncer le rétablissement de l'ordre dans le gouvernement de Kazan. (p.11) În sursele franceze găsim următoarea informație: “une *gubernia* (en cyrillique *губерния*), terme généralement traduit en français par «**gouvernement**», plus rarement par «gouvernorat» (voire, de façon inappropriée, par «province»), est une division territoriale de la Russie impériale créée au début du XVIIIe siècle par Pierre le Grand [...]”, dar este cunoscut faptul că acest termen din franceză este tradus mai des ca *gubern*. La etapa actuală, în Rusia nu mai există o asemenea entitate numită *gubernie*, poate anume din aceste considerente autorul renunță în originalul romanului la lexemul dat.

În exemplul citat mai sus traducătorul a fost mai aproape de originea cuvântului *gubernia* (*губерния*), aceasta fiind o diviziune administrativă în Rusia de la începutul secolului al XVIII-lea până în anii 1924-1929: *Prințe, sper că ați venit să-mi dați de veste că s-a reinstaurat ordinea în gubernia Kazan.* (p.9)

Tot traducerea oferă mai multă claritate în interpretarea informației din următoarea secvență:

Rédaction de l'Instruction, le credo politique de Catherine. (p.35)

Makine evită să propună în limba franceză un împrumut din rusă, în permanenta grijă de a oferi cititorului francofon o informație cât mai ușor de înțeles. Or, lexemul *Instruction* nu este suficient de clar atașat epocii istorice de referință, căci, în franceză, *Instruction* are mai multe sensuri: ordin, directivă, recomandare,

indicație, explicație scrisă sau orală. În limba română lucrurile apar mult mai clar: *Redactarea Nakaz-ului (Instrucțiune în vederea elaborării unui cod al legilor), crezul politic al Ecaterinei.* (p.26)

O altă serie de exemple reproduce realități din perioada URSS și conține repere din viața politică, socială, culturală a acestui spațiu:

La premier, déclaré trotskiste, a été fusillé en 37. (p.75)

Cel dintâi, considerat troțkist, a fost împușcat în '37. (p.56)

Noțiunea *troțkiste* are la origine un nume propriu – cel al lui Lev Troțkii, care a stat la baza acestui curent politic, o filosofie politică de tip marxist care își are originile în scrierile, acțiunile și ideile în materie de organizare și strategii politice ce aparțin acestui om politic.

O structură care a marcat în mod tragic viețile milioaneilor de oameni din primii zeci de ani ai URSS figurează în următorul fragment:

Une troïka d'apparatchiks qui flairent la subversion partout. Quelques béni-oui-oui castrés. Et une petite meute de jeunes parvenus qui attiseront le feu... (p.75)

O troică de aparatchici care amușină subversiunea peste tot. Niște pupincuriști fără sânge în instalație. Și o mică haită de tineri parveniți care vor pune paie pe foc. (p.57)

În limbile franceză și română *apparatchik* este împrumutat din rusă – *анпаратчик* și a intrat în uz pentru a desemna, mai întâi în Uniunea Sovietică, apoi și în alte regimuri comuniste, un membru al nomenclaturii, cadrul superior al guvernului sau al partidului comunist. Autorul romanului și traducătorul au păstrat forma originală a lexemului, apelând la transcriere pentru a păstra intactă originea expresiei date, urmărind totodată scopul de a reda conotația pe care o avea această sintagmă în perioada sovietică.

Concluzii

Concluziile la care ajungem, în rezultatul analizei co-raportării semantico-pragmatice a textului original și a traducerii acestuia, se sprijină pe opinia academicianului Corlăteanu, potrivit căruia limba scriitorului nu poate fi sesizată fără a înțelege ideea principală în jurul căreia sunt organizate toate mijloacele artistice la care acesta recurge, mai ales că măiestria unui scriitor depinde de felul în care acesta reușește să îmbine în formă originală materialul lingvistic pus la dispoziție de limba comună [8, p.99-100].

Un traducător talentat va recurge la metode identice cu cele utilizate de autorul originalului, reproducând cu fidelitate maximă elementele purtătoare de informație socioculturală și adaptându-le, de fiecare dată, la o nouă realitate socioistorică a destinatarilor traducerii literare.

Bibliografie:

1. CATFORD, J.C. *A linguistic theory of translation : an essay in applied linguistics.* Oxford University Press, 1965. 112 p. ISBN-10: 0194370186, ISBN-13: 978-0194370189
2. COȘERIU, E. *Omul și limbajul său.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. 465 p. ISSN 2066-0480, ISBN 978-973-703-386-4
3. MAKINE, A. *Une femme aimée.* Paris: Éditions du Seuil, 2013. 362 p. ISBN 978-2-7578-3851-8
4. MAKINE, A. *O femeie iubită.* Iași: Polirom, 2013. 271 p. ISBN print: 978-973-46-3406-4
5. MOUNIN, G. *Les Problèmes théoriques de la traduction.* Paris: Gallimard, 1976. 296 p. ISBN-10: 2070294641, ISBN-13: 978-2070294640
6. NORD, C. *La traduction: une action ciblée. Introduction aux approches fonctionnalistes.* Artois: Presse Université, 2008. 184 p. ISBN 978-2-84832-081-6
7. VINAY, J.-P., DARBELNET, J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction.* Didier, 1968. 332 p.
8. КОРЛЭТЯНУ, Н. *Студии асупра системей лексикале молдовенешть дин аний 1870-1890.* Кишинэу, 1964. 496 p.
9. <http://dexonline.ro/> accesat pe 12 mai 2015
10. <https://fr.wikipedia.org/wiki/> accesat pe 12 mai 2015

Prezentat la 21.07.2015